

A SÍRÓ EMBER. MEG A NEVETŐ EMBER.

Odakinn ugattak a kutyák. Folyton ugattak, pedig nem jött senki és nem ment el senki. Az asszony még akkor elment, mikor sütött a nap. Nem nyitotta ki az ajtót, szép szürke szemével nem is nézett vissza, mint máskor, ha indult, csak félrebillentette a fejét a párnán.

Azóta Árva Péter akarat nélkül, mozdulatlan elviselésben ült az ágya mellett. Felhúzott térdrel ült az alacsony széken. Gyűrött kabátja szárnya, lecsüngő keze a földet érte. Beretvátlan arcában két száraz gödör volt a szeme.

Mikor besötétedett, ugatni kezdtek a kutyák. Azután már olyan régen ugattak, hogy ez is hozzátartozott az éjtszakához. Az ember arcában pedig lassan megtelt a két száraz gödör kimondhatatlan fájdalommal.

Elment, elment az asszony... Hőkölve formálódtak fejében a szavak. Haboztak, fennakadtak. Nem... azzal a másik, végleges szóval nem merte volna ezt elgondolni. Csak így, és még így is iszonyú volt és mikor suttogva kimondta, úgy hangzott, mintha ordítva valaki más mondta volna helyette.

Összerázkódott. Már vissza szeretne volna vonni. Nem bírta el...

Hirtelen az ágy felé nézett. Várta, hogy onnan talán majd ellentmondanak neki.

— Antónia... — Váratlanul történt ez is, még nem határozta el, hogy kimondja a nevét, hiszen nem tudhatta, mi lesz, ha elhangzik. Ijedten hallgatódzott egy darabig. Aztán sokszor egymásután megismételte:

— Antónia...

A gyertya világa egyenletes időközökben csendesen szállt és emelkedett a felesége mozdulatlan melle felett, mintha valaki kívülállón, idegenül lélegzett volna helyette.

Az ember körülhurcolta szegény tekintetét a szobában. A falon is lélegzett a gyertyafény, az egyik ablak üvegjén is.

Túl, sötét volt minden. A ház táján már faluvá lapult a kis város vége. Elhagyatott kertek között rokkant pajták bujkáltak a lomb alatt. Utcalámpa nem égett errefelé, csak Árva Péter kőfaragómester udvarán világított néhány félig kifaragott sírkereszt.

És a kutyák ugattak. Bomlott, iszonyodó vonításuk elnyelte az éjtszaka minden hangját. Nem hallatszott, ha kő indult a töltésről, ha denevér surrant ki az eresz alól, nem hallatszott a halk, zengő nesz, mely alacsonyan zenélt a fekete láthatártól végig a nagy földön. Odakintről bejöttek a búzatáblák a kőfaragó udvaráig és hullámverésük a sövényt nyaldosta.

Az élet ostromolta a halottas házat, de kívül maradt. A pitvarajtó öreg repedésén csak a halált ugató kutyák vonítása tört be. Az ajtóval

szemközt, a sötét konyhában egy falióra ketyegett. Azelőtt mindig az asszony húzta fel és ahogy húzta a hosszú láncokat, a vassúlyok árnyékai mint fekete patkányok sebesen futottak fel a meszelt falon.

Az órában ilyenkor furesán, vígan mekegett az olcsó szerkezet. Az asszony pedig nyújtózva állt és a foga kiragyogott az ajka között.

Most is nyújtózott, de ez más volt és kissé nyitott, feszes ajka között fénytelenül, szárazon fehérlett ki két sor foga. A falióra ketyegése is más volt. Olyan kísértetiesen visszhangzott az üres konyhában, mintha lassan-lassan vérzett volna el benne az idő és a vére sűrűn, cseppenként hullott volna le az ingáról, minden lendülésnél, halk csettenéssel a téglázott földre.

Árva Péter mellében is ugyanígy ketyegett valami és odabenn is sűrűn, cseppenként kínlódott az ingán a vér. Odabenn, a szíve táján.

Lelógó keze idegenszerűen felemelkedett és odakapott, mintha szíjakat akarna magáról letépni, szörnyű, szoros szíjakat, melyek elzsibbasztották a testét. Eszeveszetten rázta a fejét és szaggatni kezdte melle felett a ruhát. Aztán egyszerre, egy borzasztó sóhajtásban lepattantak róla a szíjak, a melle vadul tágult és kitört belőle az első zokogás.

*

Szerette, szerette az asszonyt... Az övé volt és rajta kívül nem volt senkije a világon... Az atyja, az anyja régen meghalt, az igazi neve is elveszett és az emberek árva Péternek hívták. A gyerekkora: sokemeletes nagy, sötét bérház volt; a suhancévei: mély, szemetes udvarok, meredek lépcsők, rosszszagú szennyes kamrák, ahol csak kegyelemből túrték meg idegen emberek. Mindig kegyelemből, mindig idegenek.

És ő is idegen maradt mindenütt.

— Konok, hálátlan fiú, nem érdemli meg a kenyeret... — Ezt mondta róla az az asszony, aki olykor enni adott neki és este beengedte az ablak-talan, gőzös kamrába.

Árva Péter ilyenkor összeharapta a fogát és arra gondolt, hogy majd másként is lesz még. Aztán még egynéhányszor másként lett, — koplalt, fázott, lázadt, — de nem lett jobb. Szegény emberek adták és vették át egymástól megtúrt, kihasznált fiatal életét.

Évek múlva is sokszor álmolta éjjel, hogy még úgy van, mint akkor volt és hánykolódott és nyöszörgött a kiújult kintől.

Ekkoriban már egy kőfaragómester műhelyében dolgozott. És munkaközben, mikor vésője alatt pattant a szilánk, gyakran észébe jutott hajdani mezítlábas szegény gyerekönmaga. Akkoriban hányszor eláldogált a kőfaragómester kapujánál. Milyen sóvárogva nézett be az udvarába. Nagy legények dolgoztak odabenn a kövek között és olyan erőseknek és hatalmasoknak tetszettek, mint az óriások a mesében. A kalapácsuk csilant a napban, a vésőjük szisszent és a kivájt szilánk ahogy visszahullott, csegett a kövön.

Ez szép volt és... most ő az a nagy legény, aki odabenn az udvaron ráparancsolja a terméskőre az akaratát.

Aztán egyszer egy megrendelő, aki fogaton jött és nem is alkudott, azt mondta a munkájáról, hogy szobrászembernek is becsületére válnék.

Árva Péternek felragyogott a szeme és ettől kezdve valami szüntelenül, gyönyörűen nyugtalanította a lelkét. A többiek nem egyszer rajta-

kapták, ahogy elgondolkozva állt és a vésőjével vonalakat rajzolt a levegőbe. Azt is látták, mikor széndarabkákkal befirkálta a padot az öreg ákác alatt és késő este, vizes kendő alatt agyagot cipelt a szobájába.

— Talán bizony művész akarnál lenni, te komisz kőfaragólegény?...
— Kinevették és ezentúl szobrász úrnak csúfolták a műhelyben. Mentől több idő telt, annál komolyabban fogadta a megszólítást, szinte úgy, mintha megilletné.

— Nézzétek, milyen buta! Még elhiszi — hahotáztak a legények.

— Pedig az leszek! — Árva Péter kiegyenesedett és megrázta a kalapácsot hátravetett fiatal feje felett.

Ekkor látta meg, hogy kinn az udvaron, a nagy terméskődarabok közül éppen feléje néz a mester lánya. Szép szeme olyan ragyogóan szürke volt, mint a vadgalamb billenő szárnya a napsütésben. A leány nem nevetett. A kőfaragólegénynek belülről valami megdöngette a mellét.

És ezentúl mindig ilyesmi történt vele, ha a leány elmenőben benézett a műhely ablakán. Maga se tudta miért volt ez így, de az öreg mester valahogyan tudhatta, mert egy napon csak kiadta az útját.

— Pusztulj innen, fiam, keress más gazdát, itt nem tűrlek tovább.

Mennie kellett. Vége volt, pedig el se kezdődött.

Árva Péter dacosan vágta a fejébe a kalapját, mikor indult.

— Majd megmutatom nekik! — És így jutott el a hegyre, az üvegfalú házba. Beszegődött inasnak a szobrászhoz. Nagy tervei voltak. Tanulni akart, várta, hogy észreveszik. De bizony csak a kőfaragómester szürkeszemű leánya vette észre, most, hogy nem látta többé.

Néhány hét múlva egészen véletlenül találkoztak az utcán. A leány megmondta neki, hogy szereti. Sohase hallotta ezt ilyen tisztán, ártatlanul senkitől. Senki se nézett rá eddig úgy, mint ez a leány. Elcsodálkozott a boldogságán és még akkor is esodálkozott, mikor a kőfaragómester szürkeszemű leánya a felesége lett.

Az öreg sohase bocsátotta meg a leánya fejességét. Kitiltotta a házból, kitagadta az örökrészből. Úgy halt meg, hogy viszont se látta, konok haragban, engesztelhetetlenül.

Árva Péter annál jobban szerette a párját. És könnyebben bízott önmagában, mióta volt, aki bízott benne és erősebbnek érezte magát, mióta volt, aki támaszkodott reá.

Küzdeni akart érte, meg akarta neki mutatni, hogy igaz, amit hisz. Nem kőfaragó, nem mesterember ő, de művész, csak a többiek nem látják még.

Talán ekkor tévesztette el az utat. Sokat akart, semmi se sikerült. Hiába tanult, hiába keresett munkát. A pályázatokon elbukott, a szobraiért észre se vették. És egyik év múlt a másik után. Lassankint kételkedni kezdtek benne még a kormos bérház negyedik emeletén is, ahol az asszony nagy, napos hite eleinte megejtette a szomszédokat. A reménység unatkozni kezdett. Már a kis emberek se tartották őt nagy embernek, azok se vártak tőle semmit.

A semmi betelepedett az életébe. A nyomorúság pedig olyan nagyra nőtt szomorú kis lakásukban, hogy alig fértek tőle. Terjedt, terpeszkedett, leszedte az ablakról a függönyt, a falról a képet, kiemelte a fiókokból a vasárnapi holmit, a láncot, az órát, majd kilakoltatta őket az utcára. Valamit tenni kellett. Aztán, sok vívódás után az asszony találta ki,

hogy mit. Elmennek a fővárosból valahová, ahol olcsóbb az élet, ahol eleinte nem ismeri őket senki. Ott könnyebb lesz.

Antónia nevetett és megcsókolta a férjét:

— Majd visszajövünk és előttünk szalad a hírveved. — Olyan erősen hitte, amit mond, hogy Péter is hinni kezdte és ezentúl még nagyobb szüksége volt a feleségére.

Kínlódni is, örülni is, dolgozni is tudott magányosan, de hinni csak akkor tudott, ha az asszony hitét érezte.

A vidéki városkában, ahol meghúzódtak, egy ideig megint csupa várakozás volt az élet. Mintha előlről kezdődnék. Pedig semmi se kezdődött. A kisvárosi porban, az álmos ákácfa alatt nem igen került szobrásznak való munka. Legföljebb egy-egy sírkereszt és elvétve egy buzogányos Árpád vezér a kályha tetejére.

A gyógyszertárban, ha összeverődtek, sohase beszéltek róla az urak. Az emberek közömbösen néztek rá, alig vették észre és egyszerűen kőfaragómesternek nevezték. Most már igazán egysesyedül csak az asszony hitte róla, hogy művész.

Hitte, és ha kősi zörgött az úton, kiszaladt a ház elé, beárnyékolta a kezével a szemét és nézte, nézte, nem az ő férjéért jönnek-e a városból, mert megtudták végre, milyen nagy művész lakik ott az alsó végen, a roskadt parasztházban.

Biztos volt benne, hogy így lesz és esténként, mikor Péter komoran ült a padkán a kemence mellett, olyan szépen tudott erről mesélni, hogy a párját is elesalta magával. És mind a ketten mosolyogtak. Ezek voltak a legszebb óráik. Reggelre nyomuk se maradt. De mire megint besötétedett és a kemence előtt táncolt a fény a téglázott földön, újra kezdődtek az órák, mindig újra és Antónia sohase fáradt el. Pedig a mult tavasz óta mindig fáradtnak látszott.

Mikor a házban tett-vett, gyakran megállt ok nélkül és nézett és nem mozdult. Szegény kifakult ruhája egyre mélyebb ráncot vetett keresztben a mellén. Fogyott. Mindennap eltűnt belőle valami. És éjjel szárazon, halkan köhögött. Péter aludt, ilyenkor minden aludt az éjtszakában. Csak ő köhögött és félt.

Az utóbbi időben félni kezdett, valahányszor magára maradt. És ha a férje váratlanul betoppant, összeijedt, mintha valamit rejtegetne előle. Máskor meg riadtan nézett fel rá és szomorúan mondta:

— Meglásd, meglásd, én tudom... — De hogy mit tud, azt nem merte megmondani.

Péter biztatni akarta volna, csak hogy nem értett hozzá, az asszony rászoktatta, hogy ő az, aki biztat. A nagy, erős ember gyámoltalanul álldogált egy darabig, aztán hirtelen kinézett az ablakon és fütyörészni kezdett, mintha nem lenne semmi baj. Antónia ezt is megértette. Úgyis hiába beszélt volna, mindent tudott róla, mióta szerette.

Ősz lett. A nagy szelek fújni kezdtek a síkon és rázták az ablakot és besivítottak a kéményen. Antónia meséi egyre szakadozottabbak lettek. Félbenmaradtak a tervek és ő köhögött, fájó, száraz kis köhögéssel. Péter lopva felpillantott rá az alacsony székről. Aztán megint a tűzbe nézett. Csak a keze rándult egyet-egyet a térdén. A tél kemény volt. Esténként a kemence mellett egyre hosszabbra nyúltak a hallgatások. Sohase beszél-

tek róla, de tudták mind a ketten, hogy egy nagy szerencsétlenség készülődik felettük. Régen tudták...

És azért mégis milyen váratlan és szörnyű volt az a komoly, merev viaszarc ott a párnán, milyen megfoghatatlan, hogy nem nyitja fel soha többé azt a ragyogó, szép szürke szemét.

Árva Péter most lett igazán árva. Egyedül maradt. Elment az egyetlen, aki szerette. És mellette holtan feküdt minden, ami csak az ő hite volt...

*

Odakinn megijedt valami a falióra szerkezetében és félbenmaradt a ketyegés. Az inga megállt, mintha elvérzett volna az idő.

Péter összerezzenet. Egyszerre meghallotta a csendet. A szobában, a házban... A kutyák már nem ugattak. Csend volt az egész világon. És ez a csend onnan az ágy felől terjedt. Sötét, hideg csend köröskörül és a virasztó ember úgy érezte, hogy mindig így marad.

— Meghalt! — Most már ki merete mondani, ki akarta mondani, hogy összemarcangolja, elpusztítsa magát ezzel a rettentő, végleges szóval. — Meghalt... — Hogy fájt ez és mégis mondta, kényszerítette magát, hogy mondja, hangosan, kegyetlenül telekiabálja vele a roppant ürességet.

Semmi sincs többé. Ne is legyen! Ő is már csak alig van, az utolsó élő ember. Szinte csodálkozott, hogy még mindig lélegzik. Nem akart volna lélegzeni. Ez is mozgás volt. Ez is zajt ütött. Pedig Antónia meghalt.

— Meghalt... — Megint mondani kezdte ezt a legiszonyúbb szót, addig akarta mondani, míg kiirtja magát vele. Aztán elfáradt és lehunyta a szemét.

És ekkor váratlanul, mintha kést döftek volna bele a végtelen csendbe, egy emberi hang nyilallott át az éjtszakán.

Valaki messze, messze valamerre énekelt.

Árva Péter nem értette, mi történt. Felnyitotta a szemét. A testtartása hirtelen megváltozott. Hiszen ő azt hitte, sohase lesz másként, ezentúl mindig minden így marad. Sötét, csendes, nagy éjtszaka...

— Énekelnek! — Egyszerre felugrott és a szája úgy eltorzult, hogy fájt neki. — Hogyan lehetséges ilyesmi? Hogyan merhet valaki ilyet tenni? Most, mikor Antónia a halottas ágyán fekszik. Micsoda jogon?

A kín összeszorította a torkát. — Hát még énekelnek a világon? Minden folytatódik? Van olyan, aki víg és nevet? — Mint egy borzasztó sértés csapott le rá ez a tudat. A két öklét rázta a levegőben. Hirtelen változott minden pillanatban, már összegörnyedt, alázatos lett, szinte könyörgött: — Nem, nem, csak erre ne jöjjön... — És félni kezdett valamitől, ami még nem látszott a gondolatai mögött. Két remegő kezét összekulcsolta, mintha koldulna. Sokáig nem mozdult. Oldalthajtott fejjel, dermedten hallgatódzott és közben egyre a feleségét nézte.

— Csak erre ne jöjjön!... — Az a valami, amitől félt, már nem bujkált a gondolatai mögött, már legelől volt a fejében. Kétségbeesetten fordult az ajtó felé. Vadul felágaskodott és árnyéka, mint egy ugrásra készülő rém, szökött a mennyezetig.

A nótás ember pedig odakinn csak egyre jött és énekelt torkaszakadtából, mintha az egész világ vígságát dalolná.

Minden pillanattal közelebb ért a házhoz. Már a kertek alatt járt. Jött feltartóztatlanul...

A halottaság mellett eltorzult a virrasztó ember arca. Az a nóta iszonyatossá növelte a fájdalmát. Lázadón rikácsolta: — Most, miért éppen most? — ... Kínjában az öklét kezdte harapni aztán egyszerre vakon előrebotlott. Felrántotta az ajtót. Ki, ki a szabadba! És elállta a nótás ember útját.

— Ne énekelj! — A hangja hörgött a szenvedéstől. Az arca olyan fehér volt az éjtszakában, mint a fal. Egy pillanatra csend lett. És a két ember egymásra meredt, mint két nagy ellenség, amelyik nem tudja, miért gyűlöli egymást, amelyik most találkozik először és összeméri az erejét. Rövid ideig tartott. Az a másik a nyakába tolta a kalapját és nevetni kezdett.

A nevetés egy pillanatra elborította a világot. A kőfaragó felordított fájdalmában.

Ez volt az erősebb.

De a másik nem törődött vele. Kurjantott egyet és mintha útszéli kocsmára talált volna, a legvígabb nótájával a nyitott ajtó felé tántorgott.

Péter dühös nagy ugrással utolérte és rettenetes öklével lesujtott a fejére.

A nóta bugyborékoló hörgésbe fulladt. Az ember visszafordult. A vér már elborította az arcát. Egy ideig még állva maradt, aztán lassan dűlni kezdett.

A síró ember megölte a nevető embert. És ahogy dült, tágranyított szemével még estében is mintha kérdezte volna, hogy miért?

Tormay Cécile.

HA ÉLNE...

*Ha élne, este csöndesen dökögve
kiállana a vén, kopott küszöbre
s kemény kezembe lankadt jobbot adva
érdeklődő vidámsággal fogadna:
„Zivatarfelhők nem jártak felétek?
A pisztrángoknak jó volt a csalétek?
A hátizsákod nem sértette vállad?
Ott fenn a fenyveserdők mit csinálnak?” —
Aztán turista-élceken derülve
Vacsora-váró asztalomhoz ülne;
én meg vidulva ritka tréfa-kedvén:
legszebb halam a tányérjára tenném.*

Aprily Lajos.